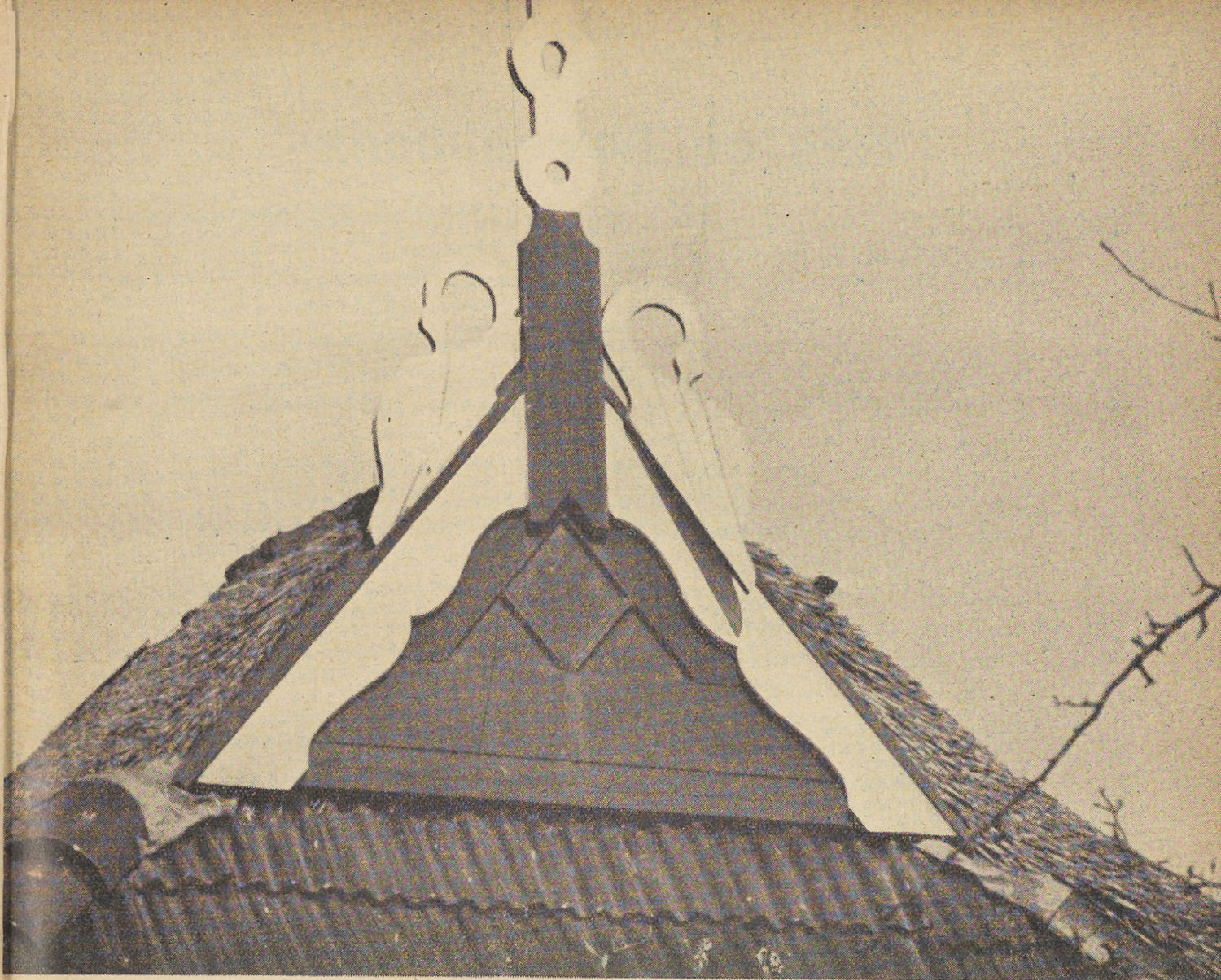
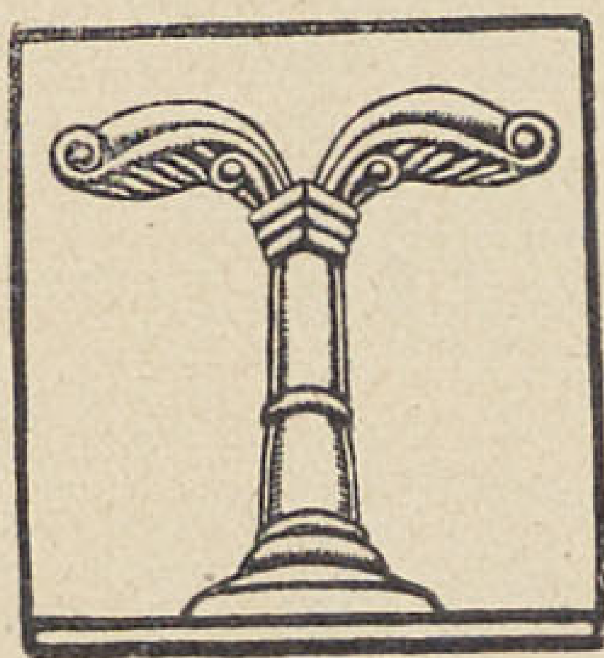

Der Vaderen Erfdeel

STRIJDBLAD VAN DE WERKGEMEENSCHAP VOOR VOLKSKUNDE

MAANDBLAD **3e JAARGANG No. 2** **OOGSTMAAND 1938**

Ras en Levensboom

Er was eens een Germaansch heiligdom, een groep machtige rotsen temidden van grazige vlakten en wouden. Op het hoogste punt was een gat uitgehakt en in dat gat stond een zuil, dien zij „Irmensûl" noemden.

Wat stelde die zuil, dit hoog-heilig teeken wel voor? Het was de late vorm van een oer-oud teeken. Duizenden jaren geleden, in den Indogermaanschen tijd reeds, was het het zinnebeeld van den wereldboom, die den hemel droeg, of het was de hemelas zelve en zoo verwondert het ons niet, het hier boven op een heiligdom te zien, dat tevens zonne- en sterrewacht was.

En wat beteekent de naam? Waarschijnlijk beteekent „ermena" „goddelijk, heilig" en later „groot, geweldig". Bij vele Germaansche stammen komt het in koningsnamen voor en ook in ons land op de Veluwe leeft het voort in den naam Ermelo, dat in een oorkonde van 855 Irmenlo heet, hetgeen beteekent: heilig woud waar Irmin vereerd wordt. 1)

„Groot en geweldig", ja „heilig" was deze voorstelling en zij is het ons nog: Zij is het beeld van de goddelijke orde der dingen; beeld van het groote „organisme", waar wij ons één mee voelen. Deze wereldorde staat in het middelpunt van alle Indogermaansche religie, zij is de kern waaromheen al het andere zich schikt, zij is den menschen van het Noordras als het ware ingeschapen.

Als „Levensboom" komt de Irmenzuil in sagen en sprookjes voor en siert de bovenlichten onzer deuren in stad en land, siert ook het hoofd van ons blad.

Maar wij willen er weer meer in gaan zien dan sier alleen. De oude inhoud leeft ook in ons en wij nemen het oude zinnebeeld weer op en laten het bewust tot ons spreken van de organische wereldorde, waarin wij God zien en beleven, zooals ons hart het ons ingeeft.

Tot die orde behoort ook iets dat in vergetelheid is geraakt, dat de verdwaasde nieuwe tijd overbodig achtte en bespotte: het zuiver houden van het ras. Door heel de geschiedenis van het Noordras loopt als een gouden draad het bewustzijn, dat het een taak en een plicht is, het ras hoog te houden, dat het een zich vergrijpen aan de heilige orde is, wanneer dit wordt vergeten.

Het Noordras heeft aan het eind van den steentijd — laten wij zeggen 2000 jaar voor onze jaartelling — zich sterk uitgebreid en werd de drager van nieuwe kulturen (de Indogermaansche), waarvan die van Indië, Perzië, Griekenland en Italië de bekendsten zijn. Bij al deze groepen, evenals later bij de Germanen, vinden wij dit rasbewustzijn als voortkomend uit

---

1) Het is zeer waarschijnlijk, dat op de Externsteine bij Detmold een Irmenzuil heeft gestaan. Voor de beteekenis van het woord zie De Vries: Altgermanische Religionsgeschichte I, blz. 214 en 239.

de heilige orde, die de mensch, bijgestaan door goddelijke machten, in stand moet houden.

En ook wij, wij beginnen ons weer te bezinnen en hebben het verleerd te spotten, wanneer over ras gesproken wordt.

Het is niets nieuws, het is oor- en ooroud, dit rasbewustzijn. Nieuw is dan eerder nog de verslapping van dit bewustzijn, het verdoezelen van de in de natuur gestelde grenzen.

Er zijn zelfs menschen, die dit tegennatuurlijke vermengen aanprijzen en bevorderen. Hoe komt dat? Dit komt soms voort uit de voorstelling, dat alle menschen voor God gelijk zijn. Wij zullen hier niet nader ingaan op de vraag wat men hiermede bedoelt, maar zeker is, dat de menschen zooals zij op onze aarde leven en werken, zeer ongelijk zijn naar aanleg en naar uiterlijk; dat ook de mensch onderworpen is aan de wetten van erfelijkheid (zooals Mendel die ontdekt heeft) en dat deze wetmatigheid bij den erfgang niet alleen voor het lichamelijke geldt, maar ook voor het geestelijke. Onze voorouders wisten dat zeer wel en ook dat, waar men vee en paarden fokken en gewassen veredelen kan, men den mensch „veredelen" kan en dat zoo de edele geslachten der adel- (odal-) boeren ontstaan zijn. Maar dat het aan den anderen kant even gemakkelijk is een edel (d.i. veredeld) geslacht door bijmenging van onedel (d.i. minder veredeld) bloed te verbasteren.

Om alle misverstand van te voren uit den weg te ruimen, moeten wij er hier op wijzen, dat deze „veredeling", waar wij thans van spreken, een veredeling is **binnen** de grenzen van eigen ras. **Hier** mogen wij spreken van edel en minder edel, van sibben, die steeds weer groote figuren, karaktermenschen en grootere begaafdheid voortbrachten en sibben, die nooit boven het middelmatige uitstaken.

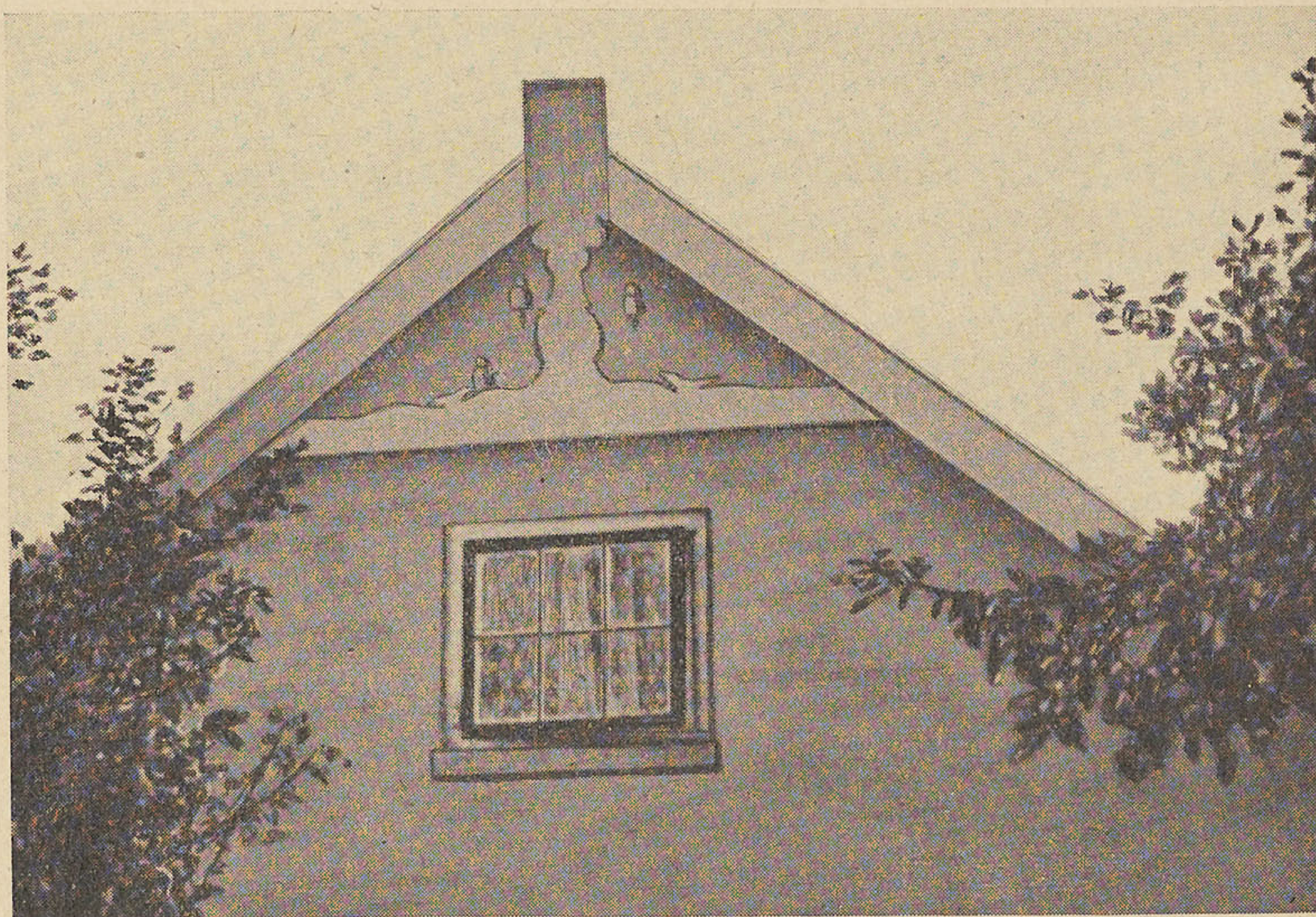
Bij menschenrassen is het echter **niet** juist, van meer of minder edel te spreken. Ieder ras kan in zijn **eigen** aanleg, binnen **eigen** grenzen veredeld worden, maar ons ontbreekt de maatstaf om te bepalen of het eene ras op zichzelf edeler is dan het andere. Want de maatstaf, waarmee een Mongool b.v. meten zou, is een andere dan de onze en een zuivere maatstaf zou alleen een „boven-menschelijke" kunnen zijn. Met andere woorden: God zou hier kunnen meten en afwegen. En als Hij dat doet, zijn dan „alle menschen voor Hem **gelijk**"? Men beweert het, maar weten wij daar wel iets van? Ik kan mijn kinderen alle evenzeer liefhebben en toch zeer goed onderscheiden tusschen hun verschillende waarde voor de samenleving.

De vage, slappe voorstelling, of beter nog, de phrase van de gelijkheid van alle menschen heeft naar alle kanten afgedaan. Wat blijft, is het bewustzijn, dat ook de mensch aan zijn ras gebonden is, dat een „veredeling" binnen de grenzen van het ras-verwante mogelijk is, maar dat het vermengen met het ras-vreemde schending van „de heilige orde" beteekent.

Zooals gezegd, dit bewustzijn is ooroud. Wat wij thans daarboven nog hebben, is het natuurwetenschappelijk inzicht in de wetmatigheid, die aan deze dingen ten grondslag ligt. Ons is een nieuw licht ontstoken in de

werkplaats der natuur, openbarend een onderdeel der heilige orde, voorzoover het beperkte menschelijke denken en voorstellen dit bevatten kan.

Dit bevatten doen wij echter op twee verschillende wijzen: logisch denkend en symbolisch schouwend. Het eerste is de weg der natuurwetenschap, het twee spreekt in beelden, hetzij door de kunst, hetzij door zinnebeelden. Ons zinnebeeld van den Levensboom doet dit ook: het spreekt ons van „de heilige orde" buiten ons, die tevens in ons is; waarvan wij ons bewust zijn en die wij beleven.

In het vorige nummer gaven wij een afbeelding van een achterstuk van een wagen, waarop twee geleidvogeltjes voorkwamen.

De bovenstaande afbeelding geeft hiervan nog een voorbeeld. In het midden onder de daklijst bevindt zich een zuilvormige levensboom. Daarnaast zijn aan weerskanten in de plank, die de beide schuine daklijsten verbindt, vogeltjes uitgesneden.

Men kan dit zien aan een boerderijtje bij Utrecht, aan den weg, die van het fort Blauwkapel naar De Bildt loopt.

Volksfeesten

In een onzer vorige nummers ontleenden wij een gegeven over het branden van St. Jansvuren aan een oud keurboek voor het dijkwezen. In vele oude stads-, lands- en waterschapskeuren liggen tal van bepalingen verscholen, waarin gewag wordt gemaakt van thans lang verdwenen gebruiken, maar die bewijzen, dat deze gebruiken niettemin eeuwen lang hebben bestaan in plaatsen, waar nu zelfs de herinnering er aan verdwenen is.

Wij laten hier een aantal bepalingen volgen uit de „Handvesten der stadt ende baronnye van IJsselsteyn".

(Tot Utrecht gedruckt bij Meinardus van Dreumen, ordinaris-drucker van de stadt ende academie, woonende op het Oude-Munsters Kerckhoff, anno 1675.)

Art. IV der ampliatie (aanvulling) van het reglement op de politie zegt:

Idem op gelijke breuken (= boeten) orde te stellen wegens ongeregeldheden, die ouden en jongen zouden mogen plegen langs wegen en straten, met Nieuwjaar, Driekoningen, Vastenavond, Mei-avond (= 30 April) en bijzonder over Meivuren en Meiboomen, zonder expresse schriftelijke toestemming van de eigenaars gehaald, wegens het schutten en schatten van bruid en bruidegom, het kaatsen en kolven langs de straten en op het kerkhof.

Wij zien hier tal van volksfeesten opgesomd en wijzen er in 't bijzonder op, dat het Meifeest reeds den avond van te voren inging. Zoo wordt ook de St. Nicolaasavond gevierd, en legt men thans nog in Zweden op den dag voor Midzomer (Sankt Hans, gelijk men daar zegt) reeds om een uur of 12 's middags den arbeid neer.

In het „Register van resolutien en ordonnantien van IJsselstein" lezen we:

24 Dec. 1687 Geordonneerd te publiceeren de ordonnantie nopens het zingen van Nieuwjaars- en Driekoningenliederen en diergelijke ongeregeldheden.

4 October 1694 aan den chirurgijn Ernst Pas aangezegd, dat hij zijn ambt niet zou mogen waarnemen dan na vertoon van acte. Dat hij dus zijne bekkens en stok zou moeten intrekken en dat anders de stadsboden dat zouden doen. Hij krijgt 14 dagen tijd.

7 Dec. 1702 goedgevonden, des anderen daags te laten publiceeren, dat van nu af aan en inzonderheid op den a.s. dankdag (over de successen in de laatste veldtocht; deze dankdag was op 13 December uitgeschreven) niemand zou mogen aansteken en werpen eenige klakkebussies, voetsoekerties, duyvelties of diergelijke, op poene (straffe) van f 3.—.

In de „Rekeningen van de kerk te IJsselstein" vinden we:

1612 Jan den dienaer voor opsicht te neemen opt kolven opt kerckhoff gegeeven 6 st.

Het „Register der Willekeuren 1559" bevat het volgende:

Op 22 Febr. 1559 verklaart Harman van Culenborgh, dat hij op Zondag 20 Febrari ten huize van Gysbert Henricksz „aldaer hij versaempt was bij 't jonge geselschap in de damspel". Er werd toen ook gedronken en gevochten. De waardin Hillegont is toen gekwetst en aan de wonde gestorven.

De „Gemeenelandsrekening 11 Nov. 1606—10 Nov. 1607 burgemeester Willem Jansz v. Bolshuyzen, IJsselstein" bevat het volgende:

De soldaten van het garnizoen hebben weer geschoten op Jaersdach smorgens; geschonken ½ vat bier.

Aan de tamborijn van dezelfde compaengie (dus óók getrommeld!) 12 st. De impost van zeeckere bieren bij (= door) de soldaeten in de Cloosterkerck gedroncken.... 2 gl. 4 st.

In de „Gemeenelandsrekening 1607/1608":

Geschonken.... enz.

Item van 's landts wegen op Jaersdach die borgers, die de nachtwacht hadden tot haer nyeuwe jaer.... 18 st.

(Van 's lants wegen" is **niet**, wat wij er **nu** onder verstaan; het beduidt: van gemeenelandswege. Met gemeeneland werd bedoeld de baronie buiten de stad IJsselstein.)

„Gemeenelandsrekening 1637—1638 van Steven Adriaensz. van Beusichem (gepresenteerd 3 Febr. 1642)":

Item over de victorie van de Spaensche vloot (bij Duins door Tromp) zijn door ordre van Sijn Hoocht. teycken van vreuchde gethoont, met de cloocken te luyen, pectonnen te branden, tcanon groot en cleyn te lossen, waerover betaelt.... 37 gl. 12 st.

(„Sijn Hoocheyt" was toen Prins Frederik Hendrik, de baronieheer van IJsselstein.)

In de „Gemeenelandsrekening 1665—1666":

Den gerechtsbode Jan de Wit betaald voor de vertering „als wanneer opten 18. Juny 1666 wegens een victureusen zeeslach victorie is gebrant" 13 gl. 10 st.

De „Stadsrekeningen van IJsselstein" leveren heel wat op:

1568—1569. (11 Nov. 1568—10 Nov. 1569).

Item den schoelmr. noch gegeeven, nae ouder gewoente, doe den bisscop op Sinte Niclaesavont ende -dach sijn sanck te leren.... 5 st.

(De schoolmeester ontvangt dus 5 st., omdat hij dengene, die voor St. Nicolaas zou spelen, den daarbij gebruikelijken zang leerde. Dit geschiedde in 1568 reeds „nae ouder gewoente", waarbij mag opgemerkt worden, dat de kerk in IJsselstein aan St. Nicolaas gewijd was.)

1569—1570. Marichgen, Rochus Jansz. Dalen weduwe, voor een pont keersen op Sinte Martinesavont.... 2 st. (vermoedelijk bij het verzetten der wet = het verwisselen der vroedschap. Als zoodanig dus geen sprake van eene volksgewoonte, om op Sint Maarten kaarsen te branden. Maar de term Sinte Martinesavont = 10 Nov. wijst wel op de gewoonte, om St. Maarten bijzonder te vieren.)

1586—1587. . . . soe is met advys van den drost een maaltijd op Maartensavond gehouden ten huize van Arien Jacobsz. den gerechtsbode (tevens waard in de herberg St. Joris) . . . . 35 gl. 2 st. 2d.

1586—1587. Op 22 October. . . . enz.

Item terselver tijt met advys van de magistraat voor Haere Gen. gecoft 63 pont aerdakelen. . . . 3 gl. 3 st. (63 pond à 1 stuiver).

(Haere Gen(ade) was Maria van Nassau, oudste dochter van Prins Willem den Zwijger. Zij regeerde bij volmacht van den toenmaligen baronnieheer Filips Willem, den oudsten zoon van den prins van Oranje, welke zoon in Spanje gevangen zat. Aertakelen of aerd-akelen komen voor op bouwland; ze zijn diep geworteld en van smakelijke knolletjes voorzien. Bij het (diep) ploegen komen ze bloot, worden dan gekookt en met boter gegeten, als een lekkernij. De aard-akelen gave herinnert aan onze eerste kievitseieren.)

1587—1588. Rekening der burgemeesters Willem Jansz van Everdingen en Arien Anthonisz., gepresenteerd 4 Nov. 1589.

Betaelt Peter de metselaer 4 st., van tgadt op de Plaets (het pleintje voor het stadhuis) toe te maecken, daer den Meyboom in gestaen hadde.

1591—1592 weer 90 pond aardakelen a/H. Gen. f 3.18.4.

1589—1590. Rekening van Roeloff van Lodesteyn en Arien Thonisz van Meerlant, burgemeesters.

Betaald Gysbert Cock, Leonart de Snijder en Hermen Peterse. . . . 3 gl. 10 st. „voor haeren dienst, gedaen op de monsteringhe van de borgers op St. Jorisdach, hebbende gespeelt met pijp ende trommell, zoe zij luyden van gelijcke hebben genooten bij die schutmrs." (St. Joris = 23 April).

(Ze hadden dus evenveel — 3 gl. 10 st. — gekregen van de schutmeesters; St. Joris was de patroon der schutters, althans in IJsselstein. In andere plaatsen komt ook St. Sebastiaan voor.)

Cornelis Frerixsz Brouwer voor bier, bij hem gehaald op St. Jorisdach bij de monstering. . . . 10 gl. 6 st.

1590—1591. Item Victorisdach (= 10 October) gegeeven vier mans, die geluydt hadden de clocken, doe men victorie luyden van d'overgaen aen dese zijde de stadt Nimweegen. . . . 12 st. Gegeeven Trijn Dirricken, die de tijdinghe bracht van de Vaert (= Vreeswijk), dat Nimweegen over was. . . . 1 gl. 10 st. Harmen Goessen betaelt, van 't geschuth te rijden op den heuvel ende weeder in het bushuys (= arsenaal, een kanon heette toen een bus), doen Nimweegen aen deese zijde vereenicht was, zoe 'tzelff in triumph gebeesicht worden. . . . 1 gl.

1605—1606. Item betaelt voor een halff vath biers voor de timmerluyden, hen geschoncken als die Meyboom op den toorn (van het stadhuis, dat in dat jaar een toren kreeg) opgerecht was. . . . 3 gl.

1606—1607. Betaald de eene helft (het gemeeneland de andere helft) van het vat bier, dat aan de soldaten van Z.G. van Hohenloe geschonken is, toen zij het nieuwe jaar geschoten hadden. . . . 3 gl. 6 st.

(Zóó stond het er werkelijk: „het nyeuwe jaer geschooten hebbende". Men dacht zich den nieuwen jaarkring dus als een resultaat van het schie-

ten. Z(ijne) G(enade) von Hohenloe was de toenmalige baronieheer, in 1595 gehuwd met Maria van Nassau, zie 1586—1587.)

Bij bovengenoemde gelegenheid krijgt tammorijn (tamboer) Leckerbeetgen.... 12 st.

1607—1608. Item op den 4en Mey van stadtswegen geschoncken die danzers van Montfoort, die voort stadthuys gedanst hadden.... 12 st.

(Gedanst op 1 Meidag?)

1610—1611. Insgelijcx die sweertdanzers tot haer nyeuwe jaer gegeeven.... 1 gl. 4 st.

Men ziet, dat er in die oude boeken heel wat aardige kijkjes op het leven onzer voorouders te vinden zijn.

Wanneer men dit zoo leest, dan krijgt men den indruk, dat het leven van ons voorgeslacht een zekere mate van gezelligheid heeft gekend, die wij thans missen. Men woonde in de betrekkelijk kleine steden en dorpen nog min of meer als één familie bij elkaar en had zijn vaste feestelijkheden en gebruiken, die jaarlijks terugkwamen, waar men naar uitzag en later nog over sprak. Het waren echte volksfeesten, waar elkeen zich bij betrokken voelde en met belangstelling aan mee deed. Wie als kind reeds er vooraan bij was geweest, wanneer de Meiboom werd geplant, het nieuwe jaar werd ingeschoten door de schutterij of deze werd gemonsterd, die ging ook op lateren leeftijd er bij kijken, zoo hij niet als schutter zelf mee deed. Tegenwoordig kennen wij op de kleinere dorpen nog wel iets van die gezelligheid. Er zijn daar minder gelegenheden tot individueel vermaak; men moet elkaar vermaken en samen feest vieren.

Gelukkig komt er in de laatste jaren weer meer van dien ouden geest en dat oude saamhoorigheidsgevoel in ons volk terug. Op tal van kleinere plaatsen is dat duidelijk te bespeuren. Daar plant men weer den Meiboom of brandt het Paaschvuur als een waar volksfeest, waarin de saamhoorigheid van alle volksgenooten tot uitdrukking komt.

Volkskunst

Een onzer lezers in Drenthe heeft in familiebezit een voorwerpje, waarvan wij hier een tweetal afbeeldingen geven.

Het is kennelijk het heft van een mes geweest, maar het mes ontbreekt al lang. Voor zwaarder gereedschap is het opengewerkte bovenstuk niet sterk genoeg.

Dergelijke dingen werden vroeger, toen men zich niet door allerlei verstrooiingen kon vermaken, op de eenzame boerendorpen gedurende de lange winteravonden veel gesneden. Men deed er weken over, maar dat hinderde niet, want men had den tijd.

In het snijwerk keeren de overoude versieringsmotieven steeds terug. In het vorige nummer gaf de daar afgebeelde mangelplank daarvan een

goed voorbeeld. Het heft, dat wij hier afbeelden, vertoont ook zulke oude motieven.

Het snijwerk heeft kennelijk een verdeeling in drie kanten of zijden ten grondslag. Men kan drie nissen onderscheiden, in elk waarvan een tweetal hoofden zijn aangebracht. De nissen worden van elkander gescheiden door een van onder tot boven loopend soort van touwmotief. Onder de paren hoofden, ter borsthoogte zou men kunnen zeggen, bevindt zich een dwarse inkerving. Op de beide foto's is duidelijk te zien, dat de eene een soort van mond vormt; de andere is enkel een dwars loopende, licht gebogen groeve. Op de derde zijde komt een soortgelijke figuur voor, die echter van de beide andere weer wat verschilt. Het is, alsof de bewerker

van het heft voor zich zelf heen heeft geteld: één, twee, drie, en de drie zijden met inkervingen heeft genummerd.

Boven aan het heft bevindt zich een opengewerkt gedeelte, waarin een vierkant dobbelsteentje inwendig uitgespaard is, zoodat het er los in rammelt. Dit is een waar kunststukje geweest.

In het snijwerk kan men maalkruisen, ruiten en een boom- of takkenmotief opmerken.

Toen het heft al lang los was geraakt van het mes, heeft men het niet weggegooid, maar het zorgvuldig bewaard. Het was een familiestuk blijkbaar, waarmee men van kindsbeen vertrouwd was en waar herinneringen aan verbonden waren. En zoo wordt dit stukje boerensnijwerk, waarvan de maker al lang vergeten is, nog steeds door een opvolgend geslacht in eere gehouden en bewaard.

Volksch verweer

MONUMENTALE KUNST

Het Noorden heeft geen „monumentale" kunst, daarvoor moet men naar het Zuiden, naar de Middellandsche Zee, naar de gebieden, die de „antieke" kunst hebben voortgezet! Zoo hoort men dikwijls spreken. En hoe is dat gekomen? Omdat het Noorden het hout als bouwstof gebruikte.

Is het waar? Ja zeker! Voor imponeerende monumenten (de vreemde woorden zijn hier niet misplaatst) leent zich de natuursteen beter dan hout, beter ook dan baksteen; en monumentale kunst wil imponeeren, niet alleen door de afmetingen, maar ook door stijl. Wij willen niet trachten een omschrijving van monumentale kunst te geven, maar wij begrijpen het wanneer wij aan een groote gothische kerk denken: die is niet monumentaal in de gebruikelijke beteekenis en wij kunnen dat het beste aanvoelen, wanneer wij een woord zoeken voor den indruk, die een gothische dom maakt: die wil niet imponeeren, maar die verheft ons.

Het is zeer de vraag of „monumentale" kunst wel ooit een zuivere uiting van het Noordras is geweest of kan zijn, want het ligt niet in den aard van den Noorderling te willen imponeeren, terwijl de Zuiderling niets liever doet. Dit is niet afkeurend bedoeld; in het geheel niet! Wij willen er alleen maar op wijzen, dat het niet alleen de steen of het hout

is, dat het niet alleen stoffelijke oorzaken zijn, maar dat het dieper ligt, dat de geestelijke aanleg van het Noordras anders is en uit zijn aard niet op monumentale kunstuitingen is ingesteld.

Wij zeggen met opzet „niet alleen", want de stoffelijke oorzaken zijn zeker niet van gering belang: de wisselwerking tusschen landschap en bewoner is veelvuldig en wanneer wij zien hoe bepaalde rassen in „hun" landschap passen — hun landschap wil zeggen: het landschap waarin zij gevormd werden, maar ook waar**door** zij gevormd werden in de overoude tijden, toen zij als ras ontstonden — dan zien wij ook hier geestelijke en stoffelijke dingen nauw verbonden.

Zoo zien wij dan houtbouw in het Noorden, bij de Germanen en natuursteenbouw in het Zuiden. De steenbouw bleef soms gespaard, de houtbouw ging geheel verloren. En wat zien wij nu gebeuren? De houtbouw wordt minderwaardig geacht. Maar niet alleen dit — dat er een eigen houtbouwkunst was wordt vergeten en zoo ontstond de wonderlijke voorstelling dat wij **de** bouwkunst aan het Zuiden ontleend hebben.

Waarschijnlijk (nog niet zeker!) leerden wij van de Romeinen het maken van baksteen en van dakpannen. Maar het Zuiden leerde ons niet de gothiek; die kwam uit het eigen Germaansche gemoed en was een voortzetting in steen van **onze** kunst, die zich bij voorkeur in hout had geuit.

Wanneer wij in Aken ons in de groote kerk laten rondleiden, wordt ons (ook heden nog!!) verteld, dat dit bouwwerk verrees tusschen de leemen hutten der omwonenden en wij worden opgewekt ons in te denken hoe imposant die bouw van Karel den Frank voor hen moet zijn geweest. En dan denken wij, onder den indruk van de woorden van onzen officieelen gids, dat er toch wel een heel groote afstand was tusschen het Noorden en het Zuiden; tusschen den Germaan die niet van Rome leerde en den Germaan, die door Rome tot kultuur was gekomen.

Onze eenvoudige gids weet niet beter — helaas! — mag misschien niet beter weten, wie zal het zeggen? — maar wij luisteren liever naar een man, die beter wist en die ons iets verteld heeft van de huizen die, twee eeuwen vóór Karel de Frank zijn kerk liet bouwen, in de steden aan den Rijn verrezen. Het is Venantius Fortunatus, Bisschop van Poitiers, die kort voor 600 schreef en deze Germaansche huizen vergeleek met de steenen huizen, die hij uit het Zuiden kende.

Uit eigen aanschouwing spreekt hij en dicht als volgt:

„Weg met u, wanden van gehouwen steen! veel trotscher
Schijnt mij — een meesterlijk werk — hier de getimmerde bouw.
Beschermend beschutten voor regen en wind de beschoten 1) kamers,
Nergens duldt gapende spleet des timmermans hand.
Ons geven beschutting slechts steen en mortel tesamen,
Maar hier doet het vriendelijk het inheemsche woud 2)

---

1) beschoten beteekent: van houten schotwerk voorzien.
2) woud wil hier zeggen hout.

Luchtig omgeven den bouw de vier ruime „Lauben" 1)
Spelend en kunstig, rijk gesneden door meesterhand."
(Naar Haupt: die Baukunst der Germanen.)

Dat is toch iets anders dan „leemen hutten". Goed, zegt de minnaar van het Zuiden, maar er was toch geen monumentale bouwkunst. Neen, antwoorden wij; er was iets anders, dat wij hooger achten en dat ook in onze gothiek leeft. „Rijk gesneden, spelend en kunstig", is het niet of die woorden ook daar gelden, al is het gesneden hout nu gebeeldhouwde steen geworden, gebeeldhouwd in **onzen** geest?

Laten wij niet spreken van meer en minder, maar laten wij het eigene liefhebben en het vreemde achten.

VOLKSCULTUUR EN BOUWKUNST

door Jan Jans 2)

De titel van dit werkje dekt den inhoud: het gaat over volkscultuur in het algemeen en deze wordt dan aan de bouwkunst in het bijzonder toegelicht — ook door middel van mooie afbeeldingen — door een schrijver, die zelf bouwmeester is en daarenboven heel zijn leven heeft getracht in het wezen van volkscultuur in te dringen; niet in de studeerkamer in de eerste plaats, maar op het platteland. Wij mogen dus iets goeds verwachten en onze verwachting wordt niet teleur gesteld.

Wat wij hier te lezen krijgen is niet de gebruikelijke folkloristische lectuur, maar het heele werkje is doordrongen van een diepen ernst, die ziet hoeveel reddeloos verloren is gegaan, die aanspoort om het nog bestaande vast te leggen en die weet, dat een nieuwe volkscultuur mogelijk is, gegroeid in een nieuwen tijd, maar ook voortbouwend op wat de eeuwen door gegroeid is. Maar dan zonder de reclame van V.V.V.'s en dergelijke op winst en verdienen ingestelde instellingen.

Dit beteekent een program, maar het uitvoeren vereischt nog heel wat meer dan het opstellen. Wat de bouwkunst betreft zegt de schrijver: „De bestudeering van onze oude plattelandsbouwkunst is echter niet alleen noodig uit historisch en volkscultureel oogpunt, maar ook vanuit het oogpunt van moderne bouwkunst. Pijnlijk nauwkeurig het oude verzamelen en tegelijk nalaten het nieuwe wat er komt, zo goed mogelijk te maken, is nog negatief werk" (blz. 56). Voor het positieve werk is begaafdheid, inzicht en volksverbondenheid in goed samenspel noodzakelijk en de schrijver heeft ook hier — als bouwmeester — zijn sporen wel verdiend.

Doch keeren wij tot het boekje terug.

---

1) voor Lauben hebben wij zoover mij bekend geen goed woord; het zijn open galerijen onder het gemeenschappelijk dak.

2) Uitg. De Arbeiderspers 1938.

Een omschrijving van wat cultuur eigenlijk is, zal steeds moeilijk blijken te zijn, doordat cultuur en beschaving op hun grensgebied in elkaar grijpen. Een omschrijving van volkscultuur is misschien nog moeilijker.

Wat de schrijver over deze dingen zegt is diep doordringend, hoe eenvoudig hij het ook moge doen. Een paar uitspraken willen wij hier aanhalen: „Volkscultuur is de zichtbaar geworden levensstijl van den primitieven mensch, is primitieve levensstijl op zo hoog mogelijk geestelijk plan, als voor primitieve menschen mogelijk is". „. . . .cultuur is het vermogen, ook het simpelste bestaan te adelen door vaak onnaspeurlijke nuancen". (Blz. 14.) De schrijver houdt zich hier dus bezig met het breede grondvlak van alle cultuur, dat minder in het oog valt dan de top, maar dat voedingsbodem en voorwaarde is voor alle „Gipfel der Menschheit".

Voor volkscultuur is noodig „een volk levend in een gemeenschap", doch „onze huidige maatschappij is in dit opzicht caricatuur der gemeenschap". (Blz. 15.) Wat de schrijver hierover dan zegt, is het lezen waard, ook voor hen, die van oordeel zijn, dat deze gemeenschap op andere wijze tot stand moet komen dan de schrijver zich dat voorstelt.

Wij komen nog dikwijls de opvatting tegen, dat een gebouw of een gebruiksvoorwerp kunst kan zijn, wanneer het alleen maar doelmatig is. Hier komt de schrijver tegenop. Een dergelijk voorwerp zal zeker niet hinderlijk leelijk zijn, de doelmatigheid geeft een zekere bevrediging, maar het is geen kunst. „Bouwkunst heeft niet tot taak alleen rekening te houden met practische doeleinden. Haar hoofdopgave is boven de practische doeleinden uit, geestelijke doeleinden recht te laten wedervaren." (Blz. 31.) „Cultuur is zichtbaar geworden evenwicht van alle materieele en geestelijke krachten en bemoeienissen." (Blz. 47.) Cultuur is ook geen luxe, die in dezen „crisistijd" daarom overbodig zou zijn: „Helaas, de crisis ontstond juist door **gebrek** aan cultuur." (Blz. 56). Zoo wijst de schrijver telkens op cultuur als het het allesdoordringende en allesveredelende van binnenuit, niet met het verstand; om het dan in deze mooie uitspraak samen te vatten: „Geen enkele levensdaad is als af te beschouwen, wanneer zij in het eindresultaat niet uitstijgt boven haar moeiten." (Blz. 57.)

Zoo kunnen wij dit boekje dan ten zeerste aanbevelen. Zonder voorbehoud? Dat ook weer niet: de schrijver mist het inzicht in het verband tusschen ras en cultuur en zoo spreekt hij dan van „rasverdwazing" en „Ariëronzin" (blz. 52). Hij ziet het heden, ziet het scherp, bewust, doordringend in de „volkscultuur" van het land waar hij opgroeide; zonder evenwel te beseffen, dat die cultuur een andere zou zijn geweest, als andere rassen ons land bewoonbaar hadden gemaakt. Want wie dat inziet, wie oog heeft gekregen voor het verband tusschen ras en cultuur in den loop van duizenden jaren, die wordt er zich ook van bewust, dat alleen datzelfde ras, dat bij het ontstaan van die cultuur de leiding had, deze cultuur zal kunnen voortzetten en aanpassen aan den tijd die voor ons ligt.

Wellicht stelt de schrijver minder belang in het verre verleden en in andere cultuurresten dan die der bouwkunst. Het verwondert tenminste, dat hij de paardenkoppen van de gevels der boerderijen voor „paarden van Wodan" verslijt. Zij zijn ouder dan Wodan — die overigens nooit meer dan zijn éene achtbeenige paard bereed — het zijn de Alchen, de Tweelingen, de Dioscuren der Indogermaansche oudheid.

Maar al spreekt de schrijver dan ook minachtend van „rasverdwazing", het werk dat hij doet is in den geest van het Noordras, ook al is hij er zich niet van bewust.

KEIEN

In het vorige nummer namen wij een bijdrage op over de rol, die groote steenen in het rechts- en religieus leven onzer voorouders speelden. In De Maasbode van den 23en van Hooimaand vonden wij nu een aardige bijdrage over den „blauwen steen" te Nijmegen.

Deze steen ligt op het punt, waar Markt, Broerstraat, Burchtstraat en Groote Straat in een kruis tezamen komen. De vier armen van dit kruis liggen bijna precies gestrekt van West naar Oost en van Noord naar Zuid. De drie genoemde straten deelden met de Hezelstraat de stad in vier stadskwartieren in.

Bij den „blauwen steen" was de gerechtsplaats. Hier werden kleinere lijfstraffen toegepast, werd te pronk gesteld, enz. Maar ook werden schuldenaars, die hun schulden niet konden betalen, rond den blauwen steen geleid, welke rondleiding als een groote schande werd beschouwd. In 1598 b.v. heeft zekere Gertrud, de vrouw van Sibertus van Gogh „gesonnen en gebeden, nyet om den Blauwen Steen geleydt thoe werden". Volgens geloofwaardige getuigenissen ging tot voor ettelijke jaren elke begrafenis nog over den blauwen steen. Naar de volksopvatting konden dan de schuldeischers, indien zij van den overledene nog iets te vorderen hadden, het lijk in beslag nemen.

Het artikeltje in De Maasbode vermeldt nog, dat ook in Leiden een dergelijke blauwe steen lag, evenals in Keulen. In Leiden werd de poorter, die zijn schulden niet kon betalen en deswege zijn poortersrecht moest verliezen, alvorens gevangen te worden gezet, driemaal rondom den blauwen steen geleid.

In Nijmegen zoowel als in Leiden lag de blauwe steen „aen den cruys". Beduidt dit, dat de steen lag op het kruispunt van vier straten, of was daar wellicht tevens een kruis opgericht, bij wijze van kerstening der oude Germaansche gerechtsplaats? Uit de ligging te Nijmegen zou men opmaken, dat hier de ligging op het kruispunt den naam had gegeven.

De Nijmeegsche steen, die door het verkeer sterk heeft geleden, zal eerstdaags door een nieuwe worden vervangen, gelijk ook in 1522 en in 1647 heeft plaats gehad. De Nijmeegsche Handelsvereeniging zal ter eere van haar 40-jarig bestaan den nieuwen steen aan het gemeentebestuur ten geschenke geven.

Enkele vragen rijzen nog bij kennisneming van bovenstaande aan De Maasbode ontleende bijzonderheden. In de eerste plaats: Is de „blauwe steen" te Nijmegen werkelijk een stuk blauwe hardsteen en is het ook altijd een werkelijk blauwe steen geweest Of luidt de naam wellicht enkel „blauwe steen", terwijl de steen in het geheel niet blauw is? Iets dergelijks is nl. het geval met den zgn. „Poppesteen" te Bergum (Fr.). Daar vertelt men aan de kinderen, dat de kleine kinderen van den „blauwen steen" komen; maar de steen zelf is een stuk roodbruin graniet (overblijfsel van een vernield hunebed). Hier heeft „blauw" dus niets met de werkelijke kleur te maken, maar heeft kennelijk een andere beteekenis. Het zou daarom belangwekkend zijn te weten, of de steen te Nijmegen altijd werkelijk blauw is geweest. Blauwe hardsteen is hier niet inheemsch, maar wordt van elders aangevoerd. Hetzelfde geldt voor den steen te Leiden. Kennen onze lezers andere „blauwe steenen", die al of niet blauw zijn?

Vervolgens is het opmerkelijk, dat de steen te Nijmegen ligt op een kruispunt van vier wegen, die vrijwel precies Noord—Zuid—Oost—West loopen. Dit wijst op een georiënteerden aanleg van de stad Nijmegen. Hoe staat het met de ligging van de stadskernen van andere oude steden en met de oude dorpskernen? Zijn onze lezers andere voorbeelden bekend, waarbij de hoofdwegen van een dorp of stad op oriëntatie wijzen en waarbij het middelpunt of andere punten een bepaalde beteekenis hebben (markt, gerechtsplaats e.d.)?

URNENVELD ONDER BUURSE

Bij de verbreeding van een ouden heideweg in de gemeente Haaksbergen werd in het Ooster Zendveld, ook wel Haarmölleneinde genaamd, vlak bij de Duitsche grens een drietal urnen gevonden.

Volgens opgave van den ouden boer Boomkamp had hij hier vroeger ook al urnen gevonden.. Dr. Bursch uit Leiden stelde ter plaatse een onderzoek in en verklaarde, dat de vondst uit omstreeks 500 jaar voor onze jaartelling stamde.

Gevonden werd een groote urn, met er in een kleine urn van grof onversierd aardewerk, benevens nog wat scherven. De vondsten werden meegenomen naar het museum van oudheden te Leiden.

De oude Boomkamp vertelde nog aan onzen berichtgever, dat zijn grootvader reeds aan hem had verteld, dat er op deze plek een heidenkeizer in een gouden kist begraven lag. De vindplaats ligt op een 200 M. van de vroegere grens der marken Lünten (Duitschland) en Buurse. In de buurt vindt men namen als „den Braam", „Hanenbulten", het Markslag e.d.